

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF KHOJA AHROR VALI

Qurbonova Farida Orifovna¹

Samarkand State University

KEYWORDS

saints, Rashahot, Baghdad, educational, mystical, external, internal, madrasa, Sayyid Sharif Jurjani, Naqshbandiya sect, Chaganiyan, Yakub Charkhi

ABSTRACT

This article talks about the life and scientific activity of Khoja Ahror Vali.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7233786

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Independent researcher of the department of historiography, source studies and historical research methods, Samarkand State University, Uzbekistan

XOJA AHROR VALIY HAYOTI VA ILMIY FAOLIYATI

KALIT SO‘ZLAR:

avliyolar, «Rashahot»,
Bog‘dod, ma‘rifiy, irfoniy,
zohiriy, botiniy, madrasa,
Sayyid Sharif Jurjoniy,
Naqshbandiya tariqati,
Chag‘oniyon, Ya‘qub
Charxiy.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xoja Ahror Valiy hayoti va ilmiy faoliyati haqida so‘z yurutulgan.

Musulmon dunyosining taniqli namyondasi Nosiriddin Ubaydulloh bin Mahmud ash-Shoshiy tarixda Xoja Ahror nomi bilan shuhrat qozongan. As-Safiy nomi bilan mashhur bo‘lgan Husayn Vois Koshfiyning avliyolar hayotiga oid «Rashahotu aynil-hayoti» asarida yassaviylik tarixi bilan birga Naqshbandiy SHayx sifatida nom qozongan Xoja Ahror hayoti va faoliyati ilk marta bayon qilib berilgan. Asar XV asr ikkinchi yarmida ismi Naqshbandiy tariqatining gullab-yashnashi aloqador bo‘lgan Xoja Ahrorning jamiyat hayotida tutgan o‘rni va faoliyatini yoritib bergan asosiy manbalardir.

To‘liq ismi Nasiriddin Ubaydulloh binni Mahmud ash-Shoshiy (1404-1490) bo‘lmish Xoja Ahror nasl-nasabli shayxlar avlodigsha mansub bo‘lgan tarixiy shaxsdir. Uning otabobolari qavm-qarindoshlari malum va mashhur diniy arboblari – islom targ‘ibotchilari va tasavvuf g‘oyalarini tarqatuvchi kishilar bo‘lgan. «Rashahot» asari muallifi as-Safiy tomonidan Xoja Ahrorning shajarasi to‘g‘risidagi berilgan ma‘lumotlariga e‘tibor qaratgan bo‘lgan eshon avlodlari orasida Toshkent va uning atrofida mashhur bo‘lgan bir qator pir hamda so‘fiylarning nomlari borligi ko‘rish mumkin. Ular ijtimoiy jihatdan o‘sha davrda o‘ziga to‘q tabaqa kishilari bo‘lib, asosan dehqonchilik va savdo bilan shug‘ullanganlar.[1] As-Safiy Xoja Ahrorning ota tomonidan asli Bog‘dodlik Xoja Muhammad an-Nomiy avlodidan ekanligini ta‘kidlaydi.

Islomdagi shofiylik mazhabining taniqli olimi sanalgan imom Abu Bakr Muhammad binni Ismoil Qaffol Shoshiy kelguniga qadar Xoja Muhammad Bog‘dod shahrida yashagan. Shayx Abu Bakr Qaffolning maqomatida aytilishicha, Xoja Muhammad bir yil g‘oziy (din yo‘lida jang qiluvchi) bo‘lgan va Rum tomonlarga qilingan yarishlarda ishtirok etgan. Asar muallifning xabar berishicha u bir yil hajda bo‘lgan va bir yil o‘z viloyatida bo‘lib shariatni o‘rgangan hamda tariqat yo‘lga kirgan. Xoja Muhammad piri Qaffol shoshiyga murid tushganidan so‘ng u bilan Bog‘doddan Toshkentga kelgan.

«Rashahot» muallifning so‘zlariga qaraganda, Xoja Ahror ona tomondan Shayx Umar Bog‘istoniya borib bog‘lanadi. «Rashahot»da qayd etilishicha, Umar Bog‘istoniyaning to‘ng‘ich o‘g‘li mashhur shayx Xovandi Tohur bo‘lib, u ruhoniylar va aniq ilmlarda yuksak darajalarga erishgan. Shayx Xovandi Tohurning o‘g‘li Xo‘ja Dovud bo‘lgan. Xoja Ahrorning onasi Xoja Dovudga qondosh bo‘lgan va Xoja Ahror shu tarzda shayx Xovandi Tohur (Shayxontohur)ga avlod sanaladi. Ular sayyidlardan bo‘lib, Muhammad payg‘ambarga avlod

hisoblangan.[2]

«Rashahot» muallifi asarda Xoja Dovudning Muhammad Porso bilan o'zaro aloqalari haqida ham yozadi. Muhammad Borso Andijon viloyatidan Samarqandga borayotganida o'z kishisini Toshkent yo'lidan Xo'ja Dovud huzuriga jo'natadi. SHundan so'ng as-Sofiy shaxy Umar Bog'istoniyning boshqa avlodlarini sanab o'tadi. Xoja Ahrorning amakisi Xoja Ibrohim Shoshiy o'z ta'siri bilan eshon hayotida muhim o'rin tutganligi diqqatga sazovordir. Keyinchalik Xoja Ahror amakisi o'z zamonasining bilimdon va aqlli kishisi bo'lganligini ta'kidlaydi.

As-Sofiy bu borada naiqlik kiritib, uni Samarqanddagi Abaki Temur madrasasida Sayyid Sharif Jurjoniy bilan talim olganligi haqidagi malumotlarni ham keltiradi. Xoja Ahrorning katta bobosi Xoja Shahobiddin Shoshiy dehqonchilik va tijorat bilan shug'ullangan. Uning ikki farzandi bo'lib, ular Xoja Muhammad va Xoja Mahmudlardir. Xoja Ahror Xoja Mahmudning nabirasi bo'ladi. «Rashahot» muallifi Xoja shahobiddin Shoshiy bilan bog'liq quyidagi voqeani bayon qiladi. O'limi yaqinligini schezgach, Xoja Shahobiddin o'zining barcha qarindoshlarini uning haqqiga yaratgandan rozilik so'rash uchun chaqirtiradi. Hamma farzand va nabiralar yig'iladilar. Xoja Shahobiddin ularning ham biriga so'nggi vasiyatini aytadi. Navbat Xoja Ahrorning onasiga kelganda mo'ysafid unga farzandini olib kelishini buyuradi. U vaqtda Ubaydulloh Ahror juda kichik bo'lib, uni xirqa (darveshlar kiyimi)ga o'rab olib keladilar. Xoja Shahobiddin nazari kichkina Ubaydullohga tushgan zahoti kuchli hayajonga tushadi. Ko'zlari yoshga to'lib, bolaning manglayiga qo'llarini tekkizganicha shunday deydi.

«Bu bola kelajakda dunyoni egallaydi, shariatni tarqatadi, tarqatma rivoj beradi, hukmdorlar uning ahkomlarini bajaradilar. O'tgan barcha shayxlar ko'rsata olmagan karomatlarni ko'rsatadi».

Xoja Ahrorning otasi Xoja Mahmud Shoshiy bo'lib, eshon o'zining naqshbandiya tariqati ilmi va amaliyoti uchun o'ta muhim bo'lgan «Risolayi volidiya» asarini unga bag'ishlagan.

(Xoja Ahror) Xojagon-Naqshbandiya oltin zanjirida 18-bo'lib muborak nomi zikr bo'lgan Xoja Ubaydulloh Ahror xijriy 806 yil muborak ramazon oyida (melodiy 1404 yil mart oyi) Toshkent yaqishidagi Bog'iston qishlog'ida tug'ilganyu Hayotining avvalida benihoya faqir bo'lgan Xoja Ubaydulloh Ahror hayotining oxirida behad ko'p mol dunyo egasiga aylangan. Bu boylik-tarixnavislar bunga alohida urg'u berganlar – haddu hisobga sig'magan, shu jumladan Ali Safiy ham «Rashahot»da o'qiymiz:

«Maxfiy qolmasinki, hazrati eshorming molu mannolari va ziyo-u aqor va g'allayu ramalari va abidu maviylari ashobu amloklari haddu andozadan tashqari edi va hiytan hisob va doirai Sho'morlarin ziyod edi». Xoja Ahror madrasa ilmlaridan juda kam o'qigan edi. Ammo suhbatlaridagi ma'rifiy, irfoniy, zohiriy va botiniy sirlarga nuqtadallik g'oyat hayratlanarlik darajada baland edi. Ul zot «Biz shayxlik qilmadik; agar shayxlik qilsaydik, bu olamda boshqa shayxlarga murid qolmagan bo'lur edi (ya'ni barcha bizning muridimiz bo'lar edi). Bizga shohlar bilan munosabatda bo'lish yuklatildi» degan. Biroq shunga qaramay muridlari benihoya ko'p bo'lgan. Xoja Ahrorning mansabi hukumat lavozimlarida

bir o'rin yo'q edi, ammo o'z davrining podshohlari bu zotning majlisida, suhbatlari asnosida ul zotning haybatidan dahshat ichida o'tirar, peshonalaridan tinmay ter to'kilar edi.[3]

Va zamon podshohlari bu zot bilan birga bo'lgan damlarda Xoja Ubaydulloh Ahror otiga minmaguncha, otlariga minmay kutib turishar edi. Agar Xoja Ubaydulloh ahror piyoda bo'lsa, ortidan otlaridan tushib, piyoda ketishar edi.

As-Safiy va Abdulhayi al-Husayniy Xoja Ubaydulloh Ahrorning ota-bobolari shajarasini quyidagicha bayon qilgan: Hazrati Abu Bakr nasliga mansub bo'lgan Xoja Muhammad Nomiy al-Bog'dodiy – Xoja Shahobiddin SHoshiy -Xoja Mahmud Shoshiy – Xoja Ubaydulloh Ahror.

Xoja Ahrorning tarjimai holida yozishicha, o'spirinlik yillari Toshkentda yashagan paytlarida odamlardan o'zini uzoqroq olib yurgan, kechalari qabristonlarni kezib chiqqan hamda avliyolarning qabrlari oldida tun bo'yi mijja qoqmay chiqqan. Odamlar bilan so'zlashish unga malol kelardi, chunki ular uning o'z fikrlarini jamlash va mushohada qilishga xalaqit berishardi.

Bu davrda Xoja Ahror muloqot qiladigan kishilar doirasi tor bo'lib, u asosan darvesh va devonalar bilan bajonudil suhbatlashishni ma»qui ko'rar edi. Ayni paytda Xoja Ahror hayot tarzi Naqshbandiya sulukining ta'limotida asosiy aqidalardan hisoblangan «Xilvat dar anjumai» (anjumanda yolg'izlik) bilan belgilangan. So'fiylikning «Xilvat» aqidagi (yolg'izlik, tanholik) suluk amaliyoti tubdan o'zgartirib yuboradigan yana bir ma»no kasb etadi. Mana shu o'rinda Xoja Ahror Naqshbandiya tariqatini keyinroq, ya'ni Chag'oniyonda Ya'qub Charxiy bilan bo'lgan uchrashuvdan so'ng tanlagan emasmidi degan e'tiroz tug'ilishi mumkin. Aslida Xoja Ahrorning so'fiylikni muayyan aqida tamoyil va haqqa etishish yo'lini egallashida aniq bir sulukning nazariy-amaliy usullariga murojaat qilgan vaqti nisbiy mazmun kasb etadi. Negaki u awal Ya'qub Charxiydan saboq oladi, ammo keyinchalik uning oldiga shakllangan etuk so'fiy sifatida tashrif buyuradi. Shu bilan birgalikda Xoja Ahrorning sululaviy va qarindoshlik jihatlarini ko'rsatuvchi shajarasi uning Naqshbandiya tariqatiga bevosita aloqasi borligidan guvohlik beradi. O'sha vaqtlarda «Oilaviy munosabatlar – kishining u yoki bu sulukka bo'lishini avvalo aynan shu ko'rsatkichlar belgilar edi...».

O'tmishda mavjud bo'lgan barcha tariqatning asoschilari jumladan, Suhravardiyya, Chishtiyya, Qodiriyya, Yassaviyya, Naqshbandiyya tariqatlarining rahnamolari yoki shu tariqatlarning yirik namoyondalari o'zlaridan asarlar yozib qoldirganlar. Xoja Ahror Vali ham Naqshbandiya tariqatining rivojiga ulkan hissa qo'shgan zotlardan biri bo'lib, u og'zaki targ'qibotgina olib bormay, balki risolalar ham ijod* qilgan. Ul zotning «Tabarruk risolalar»ga kiritilgan to'rtta risolasi hg'aqida qisqacha fikr yuritimiz.

1. Risolai volidiyya («Otaga atalgan risola») Bu risolaXoja Ahrori Valiyning otasi Xoja Mahmudning xohishi bilan yozilgan. Ma'lumki, Xoja Mahmud o'z zamonasining bilimdon kishilaridan biri bo'lgan. U o'z umrini taqvo riyozat va halollik bilan o'tkazgan. O'zi tariqat yo'lida bo'lgan.

Xoja Mahmud o'z o'g'li Xoja Ahrorning kamolotga etganini ko'rgach, tariqatning nozik tomonlarini ochib beradigan bir risola yozib berishni iltimos qiladi. Bu haqda Xoja Ahrorning o'zi shunday yozadi: «... bu muxtasar risolaning yozilish sababi shuki bu faqirning

otasi menga bo'lgan ishonchi tufayli, bu faqirga amr qilib: «Bizga avliyolaming so'zlaridan bir narsa yozib berginki, unga amal qilish va odamlar bilan hosil bo'lmaydigan ulug' maqomatlarga etishish va haqiqiy ilmlarni hosil qilishga sabab bo'lsin»... Bu faqir bu amrga bo'ysunishi o'ziga vojib deb biladi».

Bu risolaning to'rtta qo'lyozma nusxasi hozirda O'zRFA SHI fondida saqlanmoqda. Zahiriddin Muhammad Bobur bu risolani o'zbek tiliga she'riy tarjima qilgan. Bu tarjima keyinga yillarda Toshkentda ikki marta nashr etilgan.[4]

2. Risolai hamroiyya («Xo'rlar haqida risola»). Bu risola Xoja Ahror tomonidan shayx Shahobuddik Suhrovadiyning xalifasi Shayx Abu Sa'id Abul Xayrning (Vaf. 1048 y.) bir ruboiysiga yozilgan sharxdir. Bu ruboiyga Xoja Ahrordan avval ham sharxlar yozilgan. Biroq bu sharxlar Xoja Ahrorni qoniqtirmagani uchun u ham ruboiyga sharx yozishga qaror qilgan.

Risolaning muallif davrida ko'chirilgan 507 raqamli nusxasi O'zR FA SHI fondida saqlanmoqda. Bu asarning 1899 yilda sharqshunos olim V.A.Jukovskiy tomonidan S.Peterburgda nashr ettirilgan nusxasi ham bor.

3. Firoqot ul-orifiyn («Ma'rifat ahlining so'zlaridan parchalar»). Bu risola Xoja Ahrori Valiyning boshqa risolalariga nisbatan hajm jihatdan kattaroq va tariqat masalalarini ko'proq qamrab olishi bilan muhimroqdir. Risola ko'plab «Fiqra» (band yoki fasl)lardan iborat bo'lib, har bir fiqrada tasavvufga oid birorta masala tushuntiriladi. Ayniqsa unda «zikri dil»ga alohida o'rin berilgan. Bundan tashqari, Xojagon tariqati, Bahovuddin Naqshbandning yo'1-yo'riqlari, naqshbandiya tariqatida amal qilinishi zarur bo'lgan 11 ta qoidaga keng sharx berilgan. O'zR FA SHI fondidagi 507-raqamli qo'lmada asarning muallif hayot paytida ko'chirilgan nusxasi saqlanmoqda.

4. Anfosi Nafisa («Nozik fikrlar»). Bu risolaga ham tariqat yo'lidagi kishilarning amal qilishi zarur bo'lgan masalalamin g'bayoniga bag'ishlangan. Unda muridning poklanishi, nafl ibodatlarini qay tariqa amalga oshishi, o'qiladigan duolar batafsil yoritilgan. Bu risola Hindistonda boshqa mutasavviflarning asarlari bilan birga nashr etilgan. Risolaning bita nusxasi O'zR FA SHI fondida saqlanmoqda.

Xoja Muhammad jarrohning o'g'li mavlono Ma'ruf shunday dedi: men Hirotdaedim. Xoja Mavlono ham bu shaharga keldi. SHahar akobirlari uni ko'rishga keldilar. Ular Xoja Mavlono szlarida parshonlik borligini mushohada qildilar. Shundan so'ng odiga juda oz kishi borar edi. Oxiri amir CHaqmoq madrasasida yashadi. Uning oldiga kelgan odamga «Bularning hammasi o'sha shayxning (Xoja Ahror) karomati» deb aytdi: ey Xoja Mavlono siz shayx ul -islomsiz, Samarqand sohibisiz, ota bobolaringiz u shaharda izzatli va hurmatlidurlar. Umringiz oxirida bunday parishonlik va xo'rlikka uchrashuvingiz o'sha shayxning karomati bo'lmay nima ham bo'lardi. Oqibatda Mavlono kasallika uchradi. Kasalligi vaqtida men (mavlono Ma'ruf) unga qarashib turardim. Bir kunihujrasiga kirsam, najosat ustida o'tirib qo'llari bilan uni titib barmoqlarini burniga keltirib, ey mavlono Ma'ruf, mushil (najosat) ning hidi yoqimli ekan, deganini eshitib, nafratim oshdi – da, hazrati eshon (Xoja Ahror) ning so'zlari xotiraga keldi. Ul hazrat «Xoja Mavlono jualday o'min» degan edilar. Darvoqe, shunday bo'ldi. Umrining oxirida mavlono Muammoiy uning oldiga kelganida, ko'zlarini ochib mavlono Muhammad Muammoiyga qarab, shunday dedi:

««Hurmatli Mavono Muhammad! Agar muhtaram Xoja Ubaydulloh (Xoja Ahror) ning ziyoratiga borsangiz bizning gunohlarimizni aytib, uzrimizni ham etkazsangiz: nima qilgan bo'lsak, nafe – izzattalashlik va obro' orttirish uchun qilgan edik. Hammasidan voz kehdik. Karam qilsinlar – da bizning gunohlarimizni bag'ishlasinlar». Shunday dedida olamdan ko'z yumdi».

Mavlono Ma'rufning bu hikoyasini Muhammad Qozi Xoja Ahrorning kayfiyatlari yaxshi bo'lgan bir vaqtda ul hazratga aytganida Xoja Ahror nihoyatda ta'sirlanib, Xoja Mavloloning gunohlarini bag'ishlaganlar. Bu hikoya hayotiy va voqeyi bo'lib, unda, qatnashuvchi va hikoya qiluvchilar ham voqealarning bevosita guvohi bo'lgan tarixiy shaxslardir. Shuning uchun unga ishonmaslik va yoki e'tibor bermaslik mumkin emas. [5]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Каримов Э. Хўжа Аҳроп Вали. – Т.: Маънавият, 2003. – 11-бет.
2. Каримов Э. Хўжа Аҳроп Вали. – Т.: Маънавият, 2003. – 13-бет.
3. Umrzoqov B. «Imom Al-Buxoriy saboqlari» (jurnal) 2/2004. – 104-бет.
4. Hasaniy M., Umrzoq B. Tabarruk risolalar. – Т., 2004. – 15-бет.
5. Валихўжаев Б. Хожа Аҳроп Вали. Самарқанд, 1993. – 27-бет